

03 Mezinárodní soustava jednotek SI

Mgr. Ladislav Dvořák
PDF MU, Bmo

1. Historie metrických soustav 1

- Na území Evropy došlo k rozvoji měrných soustav především na základě měr řeckých a římských
- **8. stol.** - **Karel Veliký** - upravený římský systém, především jednotky délky a hmotnosti

1. Historie metrických soustav 2

- 1268 - nařízení krále **Přemysla Otakara II.** o tzv. obnově měr a vah, tzv. královské míry
- 1358 - **Karel IV.** - úprava měr, prakt. rozšíření měr pražských
- 1617 - Šimon Podolský z Podolí - soustava "pražských měr" (1627, 1654, 1715, 1725 - další patenty a nařízení)
- 1765 - přechod na míry dolnorakouské (vídeňské)

1. Historie metrických soustav 3

- **1789** - ve Francii za Velké francouzské revoluce návrh na vytvoření metrické (od slova metr - *metron* = měřidlo, *mira*) soustavy, zavedeno např. i desetinné dělení času (1 týden = 10 dní, 1 den = 20h, 1 h = 100 min), setinné dělení úhlu
- 1812 - Napoleon Bonaparte obnovil používání starých měr
- 1840 - ve Francii zavedení metru a zakázání nemetrických soustav

1. Historie metrických soustav 4

- 1855 - zavedení jednotných měr na území Čech (Slezsko - 15. 7. 1856; Morava - 13. 12. 1856)
- 1871 - zákon o zavedení metrické soustavy jednotek na území Rakouska-Uherska

1. Historie metrických soustav 5

- 1875 - mezinárodní dohoda o užívání metrických jednotek "la Convention du Mètre (metrická konvence)
- 1875 - zřízení "Mezinárodního úřadu pro míry a váhy" ("Bureau international des poids et mesures") se sídlem v Sèvres u Paříže - nejvyšší orgán Generální konference pro míry a váhy
- 1876 - zavedení metrické soustavy jednotek na území 18 států (včetně Rakouska-Uherska)
- **1960 - přijetí nové "Mezinárodní soustavy jednotek" ("Système International d'Unités") - soustava SI**
- 1963 - zavedení jednotek soustavy SI v ČSSR, (z. 35/1962 sb.)

1. Historie metrických soustav 6

- **1980 - od 1. 1.** důsledné používání pouze jednotek SI, soustavy MKSA
- 1989 - po tomto roce vyšlo hned několik zákonů upravujících a doplňujících již dříve přijaté zákony: 505/1990 Sb., 119/2000 Sb., 226/2003 Sb. a vyhláška 264/2000 Sb. a .
- Úplné znění zákona o metrologii ve znění pozdějších předpisů nebylo doposud oficiálně vydáno.

1. Historie metrických soustav 7

- do r. 1960:
 - MKSA - metr, kilogram, sekunda, ampér
 - CGS - centimetr, gram, sekunda
 - MKpS - metr, kilopond, sekunda

2. Jednotky soustavy SI

- Zákonné měřicí jednotky stanovuje vyhláška č. 264 / 2000 ministerstva průmyslu a obchodu ze dne 14. 7. 2000

„o základních měřicích jednotkách a ostatních jednotkách a o jejich označování“

2. Jednotky soustavy SI

- Soustava SI:
 1. základní (násobné a dílčí)
 2. odvozené
- Mimo soustavu SI
 1. povolené
 2. neuznávané
 3. historické

Základní jednotky

1875 - podepsána metrická konvence (17 států)
(The Convention of the Metre, Convention du Mètre)

1889 - metr, kilogram, sekunda
1954 - ampér, kandela, kelvín

1960 - Mezinárodní soustava SI - International system of units,
Système international d'unités

1971 - mol

Základní jednotky délka

veličina	délka
jednotka	metr
značka jednotky	m
značka veličiny	l, s, d, a

Základní jednotky

hmotnost

veličina	hmotnost
jednotka	kilogram
značka jednotky	kg
značka veličiny	m

Základní jednotky

čas

veličina	čas
jednotka	sekunda
značka jednotky	s
značka veličiny	t

Základní jednotky

elektrický proud

veličina	elektrický proud
jednotka	ampér
značka jednotky	A
značka veličiny	I

Základní jednotky

teplota

veličina	teplota
jednotka	kelvín
značka jednotky	K
značka veličiny	T

Základní jednotky

látkové množství

veličina	látkové množství
jednotka	mol
značka jednotky	mol
značka veličiny	n

Základní jednotky

svítivost

veličina	svítivost
jednotka	kandela
značka jednotky	cd
značka veličiny	I
pozn.:	100 W žárovka - 200 cd

Zvláštní jednotka

Zvláštní název a značka jednotky teploty soustavy SI pro vyjádření Celsiovy teploty.

veličina	teplota
jednotka	stupeň Celsia
značka jednotky	°C
značka veličiny	T

Předpony násobné

• 10 ²⁴	yotta	Y	okto (řeč.)	osm
• 10 ²¹	zetta	Z	sept (fr.)	sedm
• 10 ¹⁸	exa	E	ex (řeč.)	šest
• 10 ¹⁵	peta	P	penté (řeč.)	pět
• 10 ¹²	tera	T	teras (řeč.)	nebeské znamení
• 10 ⁹	giga	G	gigas (řeč.)	obr
• 10 ⁶	mega	M	megas (řeč.)	velký
• 10 ³	kilo	k	chilios (řeč.)	tisíc
• 10 ²	hekto	h	hekaton (řeč.)	sto
• 10 ¹	deka	da	dekas (řeč.)	desítka

Předpony dílčí

• 10 ⁻¹	deci	d	decem (lat.)	deset
• 10 ⁻²	centi	c	centum (lat.)	sto
• 10 ⁻³	mili	m	mille (lat.)	tisíc
• 10 ⁻⁶	mikro	μ	mikros (řeč.)	malý
• 10 ⁻⁹	nano	n	nano (it.)	trpaslík
• 10 ⁻¹²	piko	p	piccolo (it.)	maličký
• 10 ⁻¹⁵	femto	f	femton (švéd.)	patnáct
• 10 ⁻¹⁸	atto	a	atten (dán.)	osmnáct
• 10 ⁻²¹	zepto	z	sept (fr.)	sedm
• 10 ⁻²⁴	yokto	y	okto (řeč.)	osm

Pravidla pro předpony

- Násobné a dílčí jednotky se tvoří z předpony a názvu jednotky
deka-gram ⇒ dekagram
- Násobné a dílčí značky jednotek se tvoří ze značky předpony a značky jednotky
da-g ⇒ dag

Odvozené jednotky

• Rovinný úhel	radián	rad	m m ⁻¹ = 1
• Prostorový úhel	steradián	sr	m ² m ⁻² = 1
• Kmitočet	hertz	Hz	s ⁻¹
• Síla	newton	A	m kg s ⁻²
• Tlak, napětí	pascal	Pa	N m ⁻²
• Energie, práce, ...	joule	J	N m
• Výkon	watt	W	J s ⁻¹
• Elektrický náboj	coulomb	C	A s
• Elektrický potenciál	volt	V	W A ⁻¹
• Elektrický odpor	ohm	Ω	V A ⁻¹

Povolené jednotky

zvláštní

Objem	litr	l nebo L	1 l = 1 dm ³ = 10 ⁻³ m ³
Hmotnost	tuna	t	1 t = 1 Mg = 10 ³ kg
Tlak, napětí	bar	bar	1 bar = 10 ⁵ Pa

Povolené jednotky definované na základě jednotek

SI

Rovinný úhel	oběh * 1) a)	
	grad * nebo gon *	gon *
	stupeň	°
	úhlová minuta	'
Čas	úhlová vteřina	"
	minuta	min
	hodina	h
	den	d

Povolené jednotky povolené ve specializovaných oblastech

Optická mohutnost optických soustav	dioptrie	1 dioptrie = 1 m ⁻¹
Hmotnost drahých kovů a kamenů	karát	1 metrický karát = 2.10 ⁻⁴ kg
Plocha zemědělské půdy a stavebních parcel	ar a	1 ar = 10 ² m ²
Hmotnost textilní příze a osnovy na jednotku délky	tex tex	1 tex = 10 ⁻⁶ kg m ⁻¹
Tlak krve a jiných tělních tekutin	milimetr rtuti mm Hg	1 mm Hg = 133,322 P
Plocha účinného průřezu	barn b	1 b = 10 ⁻²⁸ m ²

Neuznávané jednotky

délka	mikron	μ	10 ⁻⁶ μ
délka	světelný rok	s. rok, ly	9,460 528 3x10 ¹⁵ m
plocha	akr	A	4 046,86 m ²
hmotnost	metrický cent	q	100 kg
síla	kilopond	kp	9,806 65 A
tlak	atmosféra	atm	101 325 Pa
energie	mezinár. kalorie	cal	4,1868 J
dávka	rad	rad, rd	10 ⁻² J kg ⁻¹

Některé historické jednotky

• Počet	
vrh	3 kusy
tucet	12 kusů
veletecet	144 kusů
gros velký	1 728 kusů

Některé historické jednotky

• Počet papíru	
složka	10 archů
kniha	100 archů
rys	1 000 archů
balík	10 000 archů

Některé historické jednotky

• Délka	
prst	0,019 92 m
dlaň	0,079 68 m
píd'	0,1992 m
loket pražský	0,597 6 m
provazec rybářský	13,15 m
provazec zemský	25,26 m
hon	125,5 m
míle česká	7 530,0 m

Některé historické jednotky

- Plocha

brázda	50 m ²
záhon	400 m ²
jitro staročeské	3 150
lán selský	186 200 m ²

Některé historické jednotky

- Objem

věrtel	0,023 34 m ³
korec starý český	0,093 36 m ³

Některé historické jednotky

- Hmotnost

libra česká	0,514 4 kg
kámen	10,287 0 kg
cent	61,722 5 kg

Některé historické jednotky

- Staročeské jednotky délky (Přemysl Otakar II.)

čárka	0,00205 m
zmo ječné	0,004 98 m
prst	0,019 92 m
palec	0,025 4 m
dlaň	0,079 68 m
pěst	0,102 3 m
čtvrť	0,149 4 m
píd'	0,199 2 m
stopa	0,296 7 m
lokot pražský	0,597 6 m

Některé historické jednotky

- Staročeské jednotky délky (Přemysl Otakar II.)

krok	0,8 m
sáh staročeský	1,792 8 m
látro	2,390 4 m
prut	4,780 8 m
postav	15,4 - 17,8 m
provazec zemský	25,26 m
hon	125,496 m
míle česká	7 529,76 m

Např.:

1 hon = 5 provazců = 210 loktů

Názvy mocnin deseti

číslo	Evropa	USA
10 ⁶	milion	million
10 ⁹	miliarda	bilion
10 ¹²	bilion	trilion
10 ¹⁵	biliarda	quadrilion
10 ¹⁸	trilion	quintilion
10 ²¹	triliarda	sextilion
10 ²⁴	quadrilion	septilion

Předpony pro data

Násobek	Předpona	Symbol	Celý název	Odvozeno od
2^{10}	kibi	Ki	kilobinary: $(2^{10})^1$	kilo: $(10^3)^1$
2^{20}	mebi	Mi	megabinary: $(2^{10})^2$	mega: $(10^3)^2$
2^{30}	gibi	Gi	gigabinary: $(2^{10})^3$	giga: $(10^3)^3$
2^{40}	tebi	Ti	terabinary: $(2^{10})^4$	tera: $(10^3)^4$
2^{50}	pebi	Pi	petabinary: $(2^{10})^5$	peta: $(10^3)^5$
2^{60}	exbi	Ei	exabinary: $(2^{10})^6$	exa: $(10^3)^6$